

NEWSLETTER 10/2023

W poszukiwaniu istoty Warmii	2
Szlak Świętej Warmii i jego okolice	5
Frombork – siedziba Kapituły	7
Braniewo - najstarsze miasto na Warmii	8
Lidzbark Warmiński - dawna stolica biskupów	9
Olsztyn - centrum regionu	10
Reszel – członek Cittaslow	11

W poszukiwaniu istoty Warmii

Fot. Robert Wróbel

Warmia swoją nazwę wzięła prawdopodobnie od staropruskiego plemienia *Warmów*. Ich główny ośrodek znajdował się w pobliżu dzisiejszego Fromborka. Historia krainy rozpoczęła się w 1245 roku, kiedy to legat papieski Wilhelm, biskup Modeny, wystawił dokument, na mocy którego na terenach podbitych w Prusach przez rycerzy Zakonu Szpitala Najświętszej Marii Panny Domu Niemieckiego w Jerozolimie powstały cztery nowe diecezje chełmińska, pomezajska, sambijska i warmińska. Samo określenie “diecezja warmińska” ze stolicą w Braniewie po raz pierwszy pojawiło się w nominacji jej pierwszego biskupa Anzelma, wystawionej w 1250 roku przez papieża Innocentego IV. Jej granice początkowo opisano bardzo ogólnie. Ustalone zostały ostatecznie dopiero wiosną 1375 roku. Od 1350 roku stolicą biskupstwa był Lidzbark Warmiński.

Od swego powstania Warmia jako autonomiczne kościelne dominium (uposażenie materialne jej ordynariusza), znajdowała się pod politycznym zwierzchnictwem państwa zakonnego. Po przegranej przez Krzyżaków wojnie trzynastoletniej na mocy postanowień drugiego pokoju toruńskiego w roku 1466 stała się częścią polskiej monarchii, chociaż nadal pozostawała w dużym stopniu niezależnym podmiotem politycznym. W 1772 roku w wyniku pierwszego rozbioru Rzeczypospolitej kraina znalazła się pod rządami

pruskimi, a później niemieckimi. Wtedy skończyła się jej historia jako kościelnego księstwa, ale nie historia Warmii, która z czasem stała się ostoją polskości na tych terenach. W 1945 roku ponownie znalazła się w granicach Rzeczypospolitej.

Aż do rozbiorów mieszkańcy Warmii mieli dwóch panów: rezydującego w Lidzbarku przewielebnego biskupa i tworzoną przez szesnastu kanoników Czcigodną Warmińską Kapitułę Katedralną, utworzoną w 1260 roku z siedzibą we Fromborku. Oni sprawowali tu władzę świecką i kościelną. Pierwszeństwo miał ordynariusz, choćby dlatego, że zarządzał większym niż kapituła terytorium – siedmioma z dziesięciu komornictw, na które podzielone były te ziemie. Reprezentował je również politycznie zarówno w Rzymie, jak i w Krakowie.

Jednak Księżę - biskup wybierany był też zawsze z grona fromborskich kanoników. Od 1479 roku, na mocy porozumień kapituły z monarchą, mógł to być już jednak tylko kanonik królowi miły, a od 1512 roku praktycznie to polski władca wskazywał tego, który spośród nich zostanie ordynariuszem na Warmii. A że dominium należało do najważniejszych i najlepiej uposażonych, stanowiło obiekt pożądania wielu duchownych.

W ciągu prawie ośmiu stuleci dziejów panów diecezji było ponad pięćdziesięciu. Przeważnie byli to Polacy i Niemcy, ale był też i Ślązak, Czech, Węgier oraz Włoch. Były to w większości postaci wybitne, sławne jako politycy, prawnicy, administratorzy. Ludzie nauki i pióra. Mecenasi sztuki, opiekunowie artystów. Wśród nich członkowie rodów królewskich, przyszli kardynałowie, prymasi, a nawet papież - Ojciec Święty Pius II.

Panorama osiemnastowiecznej Warmii to przede wszystkim łagodne, malownicze wzgórza porośnięte lasami oraz doliny wypełnione jeziorami, bagnami, torfowiskami, poprzecinane strugami. Wśród nich, ocenione szpalerami lip, dębów, jesionów wiły się drogi wiodące przez warmińskie miasta i wsie. A te od zielonego w tysiącach odcieni tła lasów oraz kolorowej mozaiki pól uprawnych i łąk odcinały się przede wszystkim czerwienią holenderskich cegieł i dachówek, przywiezionych na te ziemie przez pierwszych niemieckich osadników, sprowadzonych tu przez Krzyżaków. Z nich budowano miejskie domy i wiejskie chaty. Z nich powstały także dominaty tego krajobrazu - wieże krajobrazu - wieże świątyń oraz biskupich i kapitulnych zamków. Niezbędnym dopełnieniem tego pejzażu były różnorodne w formie przydrożne krzyże, cokoły z wieńczącymi je figurami Chrystusa, Maryi i świętych oraz kapliczki. Te elementy małej architektury sakralnej zazwyczaj obsadzone były wysokimi drzewami, w czym badacze doszukują się przedchrześcijańskiego kultu bożków mieszkających wśród ich liści i wiary w ich moce. Do dziś stanowią one architektoniczny symbol Warmii. Można je

było spotkać praktycznie wszędzie: przy drogach, na rozstajach, w lasach, na polach, we wsiach, miastach, na prywatnych posesjach i przy gospodarstwach. Te widome znaki Bożej obecności miały chronić przed złymi mocami, dlatego były miejscem kultu religijnego. I podobnie jak wieże kościołów wyznaczały również trasy pielgrzymek warmińskiego ludu - *łosier* zmierzających do lokalnych sanktuariów i świątyń.

Tożsamość tej krainy wyznacza wiara jej mieszkańców, zwłaszcza od czasu, gdy w 1525 roku Warmia stała się katolickim półwyspem wcinającym się w protestanckie morze luteranickich Prus Książęcych Albrechta Hohenzollerna, niedawno jeszcze wielkiego mistrza zakonu Maryi Panny, szczególnie zaś w drugiej połowie XIX wieku, kiedy władze niemieckie podejmowały różne działania zmierzające do unifikacji narodowościowej i wyznaniowej swojego kraju. Przywiązanie Warmiaków do swej religii było najsilniejszą więzią spajającą tę niewielką społeczność poddawaną szykanom w ramach antykatolickiej polityki *kulturkampf*, który na ziemiach polskich wiązał się z zaostrzeniem polityki germanizacyjnej. Konsekwencją tych działań były opór i zjednoczenie całej ludności polskiej w pokojowej walce z niemczyzną. Historycy nazwali te lata w dziejach Warmii okresem jej *przebudzenia narodowego*.

Wzmocnione zostało ono wymową Objawień Gietrzwałdzkich, które miały miejsce latem 1877 roku. *Skoro Przenajświętsza Paniienka przemówiła do dzieci warmińskich po polsku, to grzechem jest, jeśli ktokolwiek języka ojczystego jako daru Bożego się wyrzeka* - pisał Andrzej Samulowski, mieszkający w Gietrzwałdzie poeta ludowy, działacz oświatowy i społeczny.

Nie bez przyczyny kraina ta, *zawsze wierna Bogu i Kościołowi katolickiemu, zasłużyła na zaszczytne miano Świętej Warmii* – jak mówił polski papież Jan Paweł II podczas swojej wizyty w Olsztynie w 1991 roku.

Nie ma jednak krajobrazu bez człowieka. Tożsamość regionu tworzą przede wszystkim ludzie tutaj mieszkający. Przybyszów zadziwiał warmiński wzór życia rodzinnego, kult pracy, schludność, porządek, gospodarność, dbałość o wystrój estetyczny wsi i otoczenia, prawdziwe przywiązanie do Kościoła katolickiego.

Szlak Świętej Warmii i jego okolice

fot. Marcin Kierul

Warmia była zawsze wierna Bogu i Kościołowi katolickiemu, zasługując na zaszczytne miano Świętej Warmii - mówił o tej ziemi papież Jan Paweł II. Świadcstwami tej świętości jest jej dziedzictwo architektury sakralnej. Którą tworzą katedry, bazyliki mniejsze, kościoły, sanktuaria oraz przydrożne kapliczki. One wyznaczają szlaki warmińskich *łosier* - pielgrzymek błagalnych. Ale *Święta Warmia* to także miejsca związane z życiem i działalnością wybitnych postaci Jana Dantyszka, Stanisława Hozjusza, Marcina Kromera czy Ignacego Krasickiego. W ich gronie znajduje się także Mikołaj Kopernik, wielbny kanonik Warmińskiej Kapituły Katedralnej we Fromborku.

Także śladami ich życia i działalności wiedzie szesnaście "stacji" *Szlaku Świętej Warmii*, miejsc, do których warto udać się na chwilę lub na trochę dłużej, aby poznać historię biskupiego księstwa warmińskiego oraz różnych wydarzeń o charakterze religijnym, historycznym i legendarnym. Pierwsza to **Baldy**, *Wrota Warmii*, przez które z Warszawy przybywali do swojej diecezji kolejni biskupi warmińscy. Następnie są: **Gietrzwałd** - polskie Loudres, obecna stolica regionu – **Olsztyn**, **Głotowo**, gdzie znajduje się *Kalwaria Warmińska*, **Dobre Miasto**, **Lidzbark Warmiński** - *warmiński Wawel*, historyczna stolica księstwa, *Stoczek*

Klasztorny - upamiętniony pobytem internowanego kard. Stefana Wyszyńskiego, **Biszynek, Reszel, Częstochowa Północy - Święta Lipka, Tłokowo, Krosno, Chwałęcin, Pieniężno i Frombork** – turystyczna perła regionu. Szlak kończy się w **Braniewie** – pierwszej historycznej stolicy regionu.

Jednak odkrywając uroki Warmii, warto też zobaczyć z głównych, utartych szlaków. Zagłębić się w nią bocznymi drogami, korytarzem utworzonym ze szpalerów przydrożnych drzew, dotrzeć do miejsc mniej oczywistych. Często skrytych gdzieś pośród wzgórz i lasów, ale z pewnością wartych bliższego poznania. One także tworzą *Szlak Świętej Warmii*, chociaż leżą w jego “okolicach”. Te miejsca mniej oczywiste to kolejnych szesnastu “przystanków”. Nieśpieszne, bo Cittaslow, stare warmińskie miasta: **Barczewo, Biskupiec, Jeziorany, Orneta** oraz leżący po drugiej stronie dawnej granicy – **Olsztynek** już mazurski, ale stanowiący część powiatu olsztyńskiego, oraz wsie i osady oferujące spokój i piękno zawarte w krajobrazie, architekturze i historii: **Bartąg, Brąswald, Eldyty Wielkie, Jonkowo, Klebark Wielki, Kurki, Kolno, Międzylesie, Płoskinia, Sząbruk i Świątki**.

Warto poszukać tu miejsca dla siebie. Warmia jest jedyna w swoim rodzaju, niepowtarzalna.

Frombork – siedziba Kapituły

fot. Sebastian Stawiński

Ośrodkiem władzy, także świeckiej, był Frombork, siedziba kapituły katedralnej. Gotycką katedrę wraz z pałacem biskupim wzniesiono w latach 1329-1388 na wzgórzu górującym nad Zalewem Wiślanym. Katedra była rozbudowywana, z czasem stała się prawdziwą perłą architektury. Wzgórze Katedralne, otoczone murami z wieżami było miejscem, gdzie mieszkał Mikołaj Kopernik. Słynny astronom zmarł we Fromborku w 1543 roku. Fromborska katedra, z licznymi ołtarzami, epitafiami i ciekawymi eksponatami stała się miejscem pamięci zasłużonych przedstawicieli Kościoła Warmińskiego. Kolekcja sześciu kapeluszy kardynalskich oraz tiara, które możemy podziwiać w katedrze, przywołują wspomnienia warmińskich biskupów, którzy później zostali kardynałami oraz Włocha, Eneasza Sylwiusza Piccolominiego, który tymczasowo objął biskupstwo warmińskie. Nie przybył on na Warmię i w 1458 roku został papieżem Piusem II.

www.muzeumkopernika.pl/

Braniewo - najstarsze miasto na Warmii

Punkt Informacji Turystycznej MBP w Braniewie

Braniewo - w przeszłości znane jako Ateny Północy, położone jest nad rzeką Pasłęką, która wpada do Zalewu Wiślanego. Miasto zostało założone przez biskupa Anzelma w 1254 roku i jest niewątpliwie najstarszym miastem na Warmii. Braniewo było siedzibą biskupów warmińskich do 1340 roku. W 1565 r. Stanisław Hozjusz sprowadził do miasta jezuitów i stworzył pierwsze w Polsce seminarium i kolegium jezuickie. W 1578 r. powstała papieska szkoła kształcąca księży do pracy w krajach protestanckich. Jedenaście lat później nowo otwarte wydawnictwo zaczęło drukować teksty teologiczne na zlecenie biskupa i kapituły, a także podręczniki szkolne. W 1818 r. otwarto w Braniewie prestiżową szkołę wyższą Liceum Hosianum. Warto również wspomnieć, że od XIV wieku Braniewo było członkiem Ligi Hanzeatyckiej i posiadało własną flotę korsarską składającą się z dwumasztowców i barek, które docierały do wszystkich europejskich portów.

www.it.braniewo.pl

Lidzbark Warmiński - dawna stolica biskupów

fot. Michał Misztal

Pierwszą stolicą biskupią było Braniewo. W 1341 r. biskup Herman z Pragi przeniósł na krótko stolicę do Ornety. Jednak od 1350 r. najważniejszym miastem Warmii był Lidzbark Warmiński (przez kolejne 445 lat). Miasto było siedzibą centralnej administracji biskupstwa, a ponieważ biskupi sprawowali również władzę świecką, Lidzbark Warmiński był miejscem zgromadzeń przedstawicieli sejmików warmińskich, którzy stanowili prawo. To tutaj odbywały się procesy sądowe, kwitło życie kulturalne i organizowane były spotkania dyplomatyczne. Do wielkiego rozwoju Lidzbarka w okresie od XVI do XVIII wieku przyczyniło się niewątpliwie 17 polskich biskupów - wybitnych przedstawicieli sztuki i nauki. Do najznamienitszych nazwisk należą Stanisław Hozjusz, Marcin Kromer, Jan Stefan Wydźga, Andrzej Chryzostom Załuski, Szymon Rudnicki, Teodor Andrzej Potocki, Krzysztof Andrzej Jan Szembek, Adam Stanisław Grabowski oraz, oczywiście Ignacy Krasicki - książę poetów, jeden z najzdolniejszych polskich i europejskich pisarzy epoki, który tu przez kilkadziesiąt lat rezydował i tworzył swoje najwspanialsze dzieła.

www.lidzbark.muzeum.olsztyn.pl/

www.hotelkrasicki.pl/

Olsztyn - centrum regionu

arch. Maciej Kierul

W połowie XIV wieku w zakolu rzeki Łyny wzniesiono gród obronny, w pobliżu którego zaczęła rozwijać się osada. W 1353 r. osada otrzymała prawa miejskie. Tak powstał położony wśród lasów i jezior Olsztyn. W obrębie murów obronnych wzniesiono gotycki kościół św. Jakuba, kościół o wielkim znaczeniu i bogatej historii, który w czerwcu 1991 r. odwiedził papież Jan Paweł II. Jednym z najwybitniejszych mieszkańców olsztyńskiego zamku był Mikołaj Kopernik. Przez lata miasto było plądrowane przez wrogów i kilkakrotnie niszczone przez pożary i epidemie. W lutym 1807 r. cesarz Francuzów Napoleon Bonaparte przybył do Olsztyna, ścigając armię rosyjską. Rozwój Olsztyna, przypadający na drugą połowę XIX wieku, został znacznie pobudzony przez powstanie sieci kolejowej w 1872 roku oraz utworzenie rejencji w 1905 roku. W 1945 roku Warmia powróciła w granice państwa polskiego i od tego czasu Olsztyn jest stolicą województwa. Miasto przez wiele lat było siedzibą biskupów warmińskich, od 1992 r. jest rezydencją arcybiskupów, a obecnie także stolicą metropolii warmińskiej. W 1999 roku w Olsztynie powstała największa uczelnia wyższa w północnej Polsce - Uniwersytet Warmińsko-Mazurski.

www.visit.olsztyn.eu/

www.muzeum.olsztyn.pl/

Reszel – członek Cittaslow

arch. Urząd Gminy Reszel

Reszel jest miastem, które jako pierwsze w Polsce przystąpiło do sieci miast dobrego życia Cittaslow. Niewielkie klimatyczne miasteczko o zabudowie przypominającej zabudowę miasteczek włoskich sprzyja odpoczynkowi i oderwaniu się od codzienności. Średniowieczny układ ulic i atrakcyjne zabytki zapewniają specyficzną atmosferę i powiew historii turystom, polskim i zagranicznym, którzy, szczególnie w sezonie letnim licznie odwiedzają Reszel. Reszel ma bardzo bogatą historię. Już w 1241 roku na miejscu dawnej osady Prusów Krzyżacy wzniesli drewniany zameczek, który podczas kolejnych powstań pruskich był niszczone i odbudowywany. Od 1254 roku należał do biskupów warmińskich. Obok niego lokowano miasto, które w 1337 roku otrzymało prawa miejskie chełmińskie. W drugiej połowie XIV wieku w miejscu drewnianego zameczku wybudowano murowany zamek, w którym miało siedzibę komornictwo dóbr biskupich. Do rozbiorów Reszel znajdował się na autonomicznym obszarze podległym biskupom warmińskim. W roku 1772 znalazł się pod zaborem pruskim. W 1806 roku miasto w znacznej części zostało zniszczone przez pożar. Leżące na uboczu głównych szlaków komunikacyjnych i pozbawione kolei (połączenie kolejowe uzyskało w 1908 roku) zaczęło podupadać. W roku 1939 Reszel liczył 5100 mieszkańców. W wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo 30% miasta. Po wojnie został

odbudowany. Z miastem związana jest legenda o jednym z ostatnich, a może ostatnim spaleniu na stosie. Ofiarą była Barbara Zdunk oskarżona o wielokrotne podpalanie miasta. Wyrokiem pruskiego sądu w Reszlu z 22 czerwca 1808 roku, mimo rozpatrywania sprawy przez Izbę Sprawiedliwości w Królewcu, Ministerstwo Sprawiedliwości w Berlinie i w końcu króla pruskiego, Barbarę Zdunk spalono na stosie 21 sierpnia 1811 roku, na tzw. wzgórzu szubienicznym przy drodze prowadzącej do Korsz.

Reszel jest najmniej zniszczonym podczas II Wojny Światowej miasteczkiem na Warmii i Mazurach. Średniowieczny układ ulic pochodzi z okresu przed II Wojną Światową

www.zamekreszel.pl/